

КРИМІНОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНOSTІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ГАРАНТІЙ ОСІБ НА ЇХ УТРИМАННЯ (СТАТТІ 164, 165 КК УКРАЇНИ)

УДК 343.3/.7

Постановка проблеми. Сьогодні перед Україною та її подальшим розвитком є цілий комплекс демографічних викликів та загроз, які посилюються через швидке скорочення чисельності населення внаслідок депопуляції та масштабної трудової міграції; тимчасової окупації частини території України; низький рівень народжуваності та високий передчасної смертності; масову вимушену еміграцію населення, передусім жінок та дітей, пов'язану з небезпекою, нестабільністю та невизначеністю життя в Україні через збройну агресію росії; незаконне вивезення громадян України за кордон; демографічне старіння. Очевидно, що врахування існуючого стану та окреслених тенденцій повинно бути обов'язковим при формуванні і втіленні соціальної політики підтримки шлюбу та сім'ї, а також правового захисту, у тому числі – за допомогою кримінально-правових засобів впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінальна відповідальність за порушення встановлених законом гарантій осіб на їх утримання (ст. ст. 164 і 165 КК України) була предметом досліджень як у ході кримінально-правової характеристики ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків (О. І. Белова, Д. П. Євтєєва, М.Г.Кіріндясов, С. М. Морозюк, І. В. Семенов, О. М. Сікан та ін.), так і кримінологічного аналізу злочинності та заходів запобігання (А. М. Бабенко, К. М. Буряк, О. О. Сокол, Т. К. Яковлева та ін.). Незважаючи на значний обсяг наявних праць, питання кримінально-правового захисту майнових прав членів сім'ї й надалі актуальними залишаються (враховуючи триваючу дискусію з

приводу об'єктивних елементів складів кримінальних правопорушень, необхідності використання оціночних понять, частково-го неспівпадіння кримінального та регуляторного сімейного законодавства за обсягом тощо). У цьому контексті вивчення факторів соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення гарантій осіб на їх утримання, як обов'язкової складової кримінально-правової характеристики деліктів, є важливим для оцінки подальшого збереження відповідальності та удосконалення кримінального закону.

Стаття має на меті характеристику кримінологічних факторів соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення прав осіб на їх утримання (ст. ст. 164 і 165 КК України) з наступною оцінкою цих тенденцій у сучасній практиці кримінально-правової протидії.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за правопорушення певної групи/різновиду, науковці по різному підходять до оцінки та придатності у процесі свого пошуку тих чи інших факторів. Відповідні чинники визначають з врахуванням специфіки кримінально-правової охорони, і, до прикладу, до системи факторів соціальної обумовленості кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва чи безпеки руху та експлуатації транспорту підставно включають технічні, кримінальних правопорушень у сфері медичної діяльності – медичні, проти довкілля – екологічні, економічні обставини і т. д.

У контексті соціальної обумовленості злочинних проявів проти сім'ї та неповнолітніх О. І. Белова встановлення та існування кримінальної відповідальності пов'язує із кримінологічним, нормативним, соціально-економічним, міжнародним та історичним чинниками. Розкриваючи соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК України), В. Р. Філіпенко визнає за доцільне здійснити аналіз соціальних (соціально-економічних та соціально-психологічних), нормативно-правових, кримінологічних та інституційних факторів. М. Г. Кіріндясов вважає надзвичайно

актуальним осмислення комплексу чинників соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочинне нездійснення грошового утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК України), проте їх переліку не наводить. Соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей Т. К. Яковлева визначає шляхом з'ясування соціальних, нормативно-правових, інституційних та кримінологічних факторів¹.

Узагальнення наведених в доктрині підходів щодо системи факторів соціальної обумовленості кримінальної відповідальності актуалізувало для нас необхідність характеристики саме сімейно-родинних², нормативно-правових, інституційних, кримінологічних, міжнародних та історичних факторів кримінально-правової охорони гарантій осіб на їх утримання (ст. ст. 164, 165 КК України). Враховуючи вимоги щодо обсягу цієї наукової публікації, більш детальну увагу приділимо розкриттю змісту кримінологічних факторів.

Кримінологічні фактори кримінально-правового захисту суспільних відносин пов'язують, в основному, з такими обставинами (чинниками): суспільною небезпечністю та поширеністю діянь (О. І. Белова; Ю. С. Марадіна); суспільною небезпечністю діяння; його відносною поширеністю та доцільністю кримінально-правових заходів боротьби з ним; рівнем латентності (В.Р.Фі-

1 Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. С. 27; Філіпенко В. Р. Кримінальна відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування : дис. ... д-ра філос.: 081. Харків, 2022. С.34; Кіріндясов М. Г. Соціальна обумовленість інституту кримінальної відповідальності за злочинне нездійснення грошового утримання непрацездатних батьків. Європейські перспективи. 2018. №1. С.220; Яковлева Т. К. Кримінологічна характеристика та запобігання ухиленню від сплати аліментів на утримання дітей : дис. ... д-ра філос.: 081. Кропивницький, 2024. С.38-39.

2 Міркування щодо необхідності виділення саме сімейно-родинних факторів обумовленості кримінальної відповідальності за протиправне порушення гарантій осіб на їх утримання визначаються специфікою нашого дослідження та положеннями СК України (ст.3) у частині підстав створення сім'ї (шлюб, кровне споріднення, усиновлення, інші підстави), а також не ототожнення понять «сім'я» та «родина».

ліпенко); суспільною небезпечністю; величиною матеріальної та моральної шкоди, що спричиняється суспільству злочином; можливістю і доцільністю кримінально-правових заходів боротьби з цим діянням; рівнем його латентності (Д. П. Євтуєва); суспільною небезпечністю; поширеністю та динамікою; потребою у застосуванні кримінально-правових заходів реагування (О.С.Олійник); суспільною небезпечністю, на яку впливають такі чинники: соціальна цінність охоронюваних суспільних відносин; динаміка становлення суспільно небезпечного явища; соціальні властивості шкоди (неможливість повного усунення наслідків і їхня тяжкість); суб'єктивне ставлення особи до вчинюваного (В.Є.Михайлов).

За винятком окремих варіацій більшість науковців зводять кримінологічні фактори до суспільної небезпечності протиправної поведінки, її відносної поширеності та потреби у застосуванні саме кримінально-правових заходів впливу. Їх можна вважати основними при з'ясуванні кримінологічного змісту соціальної обумовленості кримінальної відповідальності, решті ж – відвести роль другорядних, щоправда за умови, якщо специфіка досліджуваної протиправної поведінки не «виведе» їх до рангу першочергових/обов'язкових у плані дослідження (до прикладу, підвищена латентність окремих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності чи проти правосуддя буде вважатися обов'язковим елементом при з'ясуванні соціальної обумовленості криміналізації та можливостей кримінального переслідування).

У контексті існуючої у науковій доктрині позиції щодо відмови від соціальної небезпечності як ознаки кримінального правопорушення (погоджуючись із висловленою аргументацією, одночасно розуміємо, що порушене питання потребує самостійного комплексного вивчення. – О. Ш.) вважаємо обґрунтованим та достатнім розкрити у рамках публікації соціальну цінність відносин, благ та інтересів, а також наслідки (ціну) протиправної поведінки. При цьому слід з'ясувати поширеність випадків ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків на відповідних етапах кримінально-правової охорони, та визначити доцільність подальшого збереження саме кримінально-правових репресалій.

Ухилення від сплати аліментів на дітей в умовах воєнного стану становить серйозну соціальну проблему, яка негативно впливає на благополуччя сімей та розвиток дітей. Практика систематичного ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо забезпечення матеріальної підтримки дітей має широкий діапазон негативних наслідків, включаючи, у тому числі, обмежений доступ до основних потреб, погіршення якості життя та соціальне виключення [1, с.14].

Соціальні наслідки ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків О.О. Сокол запропонувала розглядати шляхом оцінки соціально-економічних; соціально-психологічних; соціально-правових або соціально-політичних та соціально-культурних підгруп. До соціально-економічних дослідниць відносить витрати: пов'язані з утриманням правоохоронних органів і судів; пов'язані з організацією та проведенням виконавчих дій; на соціальну та психологічну реабілітацію злочинців і потерпілих від них тощо. Соціально-психологічними є згубний вплив на подальший психічний та моральний розвиток дітей, яким не виплачуються аліменти, та їх ставлення в дорослому житті до утримання власних дітей та непрацездатних батьків. Невиконання вироків суду та поведінка батьків щодо ухилення від сплати аліментів є негативним прикладом поведінки для зростаючого покоління, формує або посилює негативне сприйняття образу батьків, загрожує деформацією системи ставлень дитини до навколишнього світу, інституту шлюбу, сім'ї та батьківства. Соціально-правовими, або соціально-політичними, наслідками визначено ставлення аліментозобов'язаної особи до виконання судового рішення; нехтування вирокami судів ставить під сумнів принципи правової держави та важливість судової системи в суспільстві, знижує режим законності в країні. Як соціально-культурні наслідки О. О. Сокол класифікує ставлення суспільства до проблеми ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків, до потреб дитини та непрацездатних батьків загалом, девальвацію сімейних підвалин та підрив віками сформованих культурних цінностей [2, с.130, 138].

Згідно зі звітністю судів І інстанції за результатами розгляду матеріалів кримінального провадження, у 2020 р. обліковано 418 потерпілих за ст.164 КК України, яким завдано 18 344 тис. грн. моральної та матеріальної шкоди; у 2021 р. – 613 потерпілих та 33 269 тис. грн.; у 2022 р. – 401 потерпілий та 28 409 тис. грн.; у 2023 р. – 594 потерпілих та 47 497 тис. грн.; у 2024 р. – 637 потерпілих та 57 239 тис. грн. Стосовно ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст.165 КК України), у 2020 р. було обліковано 1-го потерпілого, якому завдано 15 665 грн. моральної та матеріальної шкоди; у 2021 р. – інформація про потерпілих та завдану їм шкоду у звіті не вказана; у 2022 р. – 1 потерпілий, інформація про шкоду не вказана; у 2023 р. – інформація щодо розгляду кримінальних проваджень за цей рік у звітності судів відсутня; у 2024 р. – 1 потерпілий та 7 200 грн. [3-7].

На підставі аналізу статистичних даних Офісу Генерального прокурора за період з 2019 по 2023 роки А. М. Бабенко вказує на реєстрацію 9 183 кримінальних правопорушень у виді ухилення від сплати аліментів на утримання дітей: у 2019 р. – 2 546 випадків; у 2020 р. – 2 105; у 2021 р. – 1 913; у 2022 р. – 1 028; у 2023 р. – 1 591. Він робить висновок, що протягом вказаного періоду кількість випадків ухилення від сплати аліментів зазнала змін, але загалом залишилася на високому рівні, що свідчить про необхідність розробки заходів з боротьби з цим явищем у сучасних умовах. Як негативну тенденцію науковець визначає те, що у середньому в Україні виявляється майже у 2 рази менше осіб, які ухиляються від сплати аліментів у порівнянні з кількістю облікованих за ст. 164 КК України кримінальних правопорушень [1, с.16-17].

Т. К. Яковлевою встановлено, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. 164 КК України, не є розповсюдженими, хоча і тримають стабільно високий рівень. За наведеною нею інформацією, у 2019 р. кількість таких діянь складала 0,5% від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень та 35% від загальної кількості кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; у 2020 р. – 0,6% та 31,1% відповідно; у 2021 р.

– 0,6% та 33%; у 2022 р. – 0,2% та 40%; у 2023 р. – 0,3% та 35,4% [8, с.124-125].

Більш детальну інформацію щодо кількості облікованих за ст. ст. 164 та 165 КК України кримінальних правопорушень, а також їх процесуальну перспективу демонструє наступна інфографіка даних Офісу Генерального прокурора [9]:

Таблиця 1.

Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст.164 ККУ)*					
Враховується к-сть кримінальних правопорушень	2020	2021	2022	2023	2024
Обліковано у звітному періоді	2 105	1 913	1 028	1 591	1 337
Особам вручено повідомлення про підозру	833 (39,6%)**	1 002 (52,4%)	648 (63%)	1 108 (69,5%)	939 (70,2%)
Направлені до суду провадження з обвинувальним актом	818 (38,6%)**	990 (51,8%)	638 (62,1%)	1 104 (69,4%)	934 (69,6%)
Провадження закрито	усього	3 089	2 816	1 369	1 683
	у т. ч. за п.п. 1, 2, 4 ¹ , 6, 9 ¹ ч. 1 ст. 284 КПК України	3 086	2 816	1 369	1 682
		(147%)**	(147,2%)	(133,2%)	(105,8%)
Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст.165 ККУ)*					
Обліковано у звітному періоді	3	4	1	3	0
Особам вручено повідомлення про підозру	1 (33,3%)	1 (25%)	0	1 (33,3%)	0
Направлені до суду провадження з обвинувальним актом	1 (33,3%)	1 (25%)	0	1 (33,3%)	0
Провадження закрито	усього	2 (66,7%)	2 (50%)	1 (100%)	0
	у т. ч. за п.п. 1, 2, 4 ¹ , 6, 9 ¹ ч. 1 ст. 284 КПК України	2	2	1	0
					1
* – тільки кримінальні проступки. ** – показник до загальної кількості облікованих у звітному періоді кримінальних правопорушень					

Відзначена А. М. Бабенком [1, с.16-17] як негативна тенденція – недостатнє виявлення осіб, які ухиляються від сплати аліментів, порівняно із облікованими кримінальними правопорушеннями, на даний час виглядає уже не такою категоричною, оскільки демонструє спрямованість до покращення – з 833 осіб (39,6% від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень у звітному періоді), яким було вручено повідомлення про підозру у 2020 р. до 939 осіб (70,2%) у 2024 р. Більш продуктивною також відзначаємо практику направлення до суду кримінальних проваджень з обвинувальним актом – з 818-ти (38,6% від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень у звітному періоді) у 2020 р. до 934 (69,6%) у 2024 р.

До оцінки позитивних зрушень у практиці протидії досліджуваним кримінальним правопорушенням, очевидних у наведеній статистиці, проте, необхідно підходити з певною долею скепсису, враховуючи наявну інформацію про підвищену латентність аналізованих деліктів (А. М. Бабенко, О. О. Сокол, Т. К. Яковлева). Однак окремі науковці не вважають ухилення від сплати аліментів (ст. ст. 164 та 165 КК) України латентними злочинами [10, с.159], що можна пояснити врахуванням ними у висновках статистичної інформації понад 10-річної давності, яка не співвідноситься із сучасними кримінально-правовими реаліями.

О. О. Сокол ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків відносить до злочинів високого, тобто понад 65% рівня латентності. При цьому дослідниця аналізує як фактори природної (відсутність заяви зі сторони потерпілої особи на особу, яка ухиляється від сплати аліментів; наявність оцінного поняття «злісне», що викликає труднощі з визнанням ухилення від сплати аліментів злісним; небажання громадян з різних причин звертатись до правоохоронних органів; безуспішне проведення правоохоронними органами розшукових дій осіб, які ухиляються від сплати аліментів), так і штучної латентності (скоригованість статистичних звітів, прогалини й недоопрацювання у системі кримінально-правової статистики) [2, с.63].

На високу латентність ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, яка часто пов'язана із віктимною поведінкою отримувачів аліментів, що проживають з дітьми, вказує і Т. К. Яковлева. Паралельно з іншими кримінологічними детермінантами ухилення від сплати аліментів на утримання дітей учена називає недостатню ефективність розслідування через низький рівень суспільної небезпечності порівняно з іншими кримінальними правопорушеннями [8, с.106].

Відтак значний, понад 60, відсоток «успішної» практики органів кримінальної юстиції з протидії аналізованим кримінальним правопорушенням у реальності прогнозовано виявиться значно меншим, якщо припустити бажане зменшення рівня їх латентності та обумовлене цим потрапляння до орбіти кримі-

нально-правового реагування більшої кількості таких суспільно небезпечних діянь.

Звітність судів І інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження аналогічно дає можливість оцінити поширеність аналізованих кримінальних правопорушень, а також практику притягнення до відповідальності винуватих суб'єктів [3-7]:

Таблиця 2.

Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст.164 ККУ)						
К-сть проваджень, що перебувало на розгляді	усього	2020	2021	2022	2023	2024
	надійшло у звітному періоді	1 610	1 698	1 120	1 609	1 437
К-сть розглянутих проваджень	усього	1 092	1 223	743	1 166	1 033
	з постановленням вироку	642	884	600	947	877
	із закриттям провадження	273	290	137	206	155
К-сть засуджених осіб у справах із закінченням провадження		640	877	597	945	877
Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст.165 ККУ)*						
К-сть проваджень, що перебувало на розгляді	усього	1	1	1	---	1
	надійшло у звітному періоді	1	1	---	---	1
К-сть розглянутих проваджень	усього	1	---	1	---	1
	з постановленням вироку	---	---	---	---	1
	із закриттям провадження	1	---	1	---	---
К-сть засуджених осіб у справах із закінченням провадження		---	---	---	---	1
* інформація щодо розгляду кримінальних проваджень за ст. 165 КК України за 2023 р. у звітності судів І інстанції відсутня						

Висновки. Питання кримінально-правової охорони гарантій осіб на їх належне утримання (ст. ст. 164, 165 КК України) й надалі перебуває серед актуальних питань сьогодення, значущість якого посилюється, особливо в умовах воєнного стану в державі.

Узагальнення статистичних даних органів кримінальної юстиції дало можливість виокремити такі кримінологічні особливості і тенденції вчинення зазначених посягань, а також сучасної практики протидії:

1) ухилення від сплати аліментів на утримання дітей обґрунтовано віднести до малочисельних кримінальних правопорушень (у плані питомої ваги серед усієї зареєстрованої злочинності), які,

проте, становлять суттєву частку серед кримінальних правопорушень, передбачених Розділом V КК України. До прикладу, у 2024 р. відсоток облікованих за ст.164 КК України кримінальних правопорушень по відношенню до загальної кількості правопорушень за Розділом V КК України склав 26,5 (1 337 з 5 036); із 2 990 кримінальних проваджень, що перебували у 2024 р. на розгляді судів I інстанції за фактами вчинення кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, 1 437 проваджень (48%) стосувалися ухилення від сплати аліментів на утримання дітей. До оцінки наведених даних слід підходити системно, з врахуванням паралельної інформації від інших владних суб'єктів. Наприклад, згідно з даними Міністерства юстиції України, станом на липень 2025 р. у Єдиному реєстрі боржників перебуває понад 170 тисяч осіб, які більше трьох місяців не виконують рішення суду щодо сплати аліментів [11]. Зазначене підтверджує необхідність подальшого збереження кримінальної відповідальності за посягання на відповідні суспільні відносини, блага та інтереси, а також актуалізує питання удосконалення механізму кримінально-правової охорони;

2) динаміка аналізованих кримінальних правопорушень демонструє хвилеподібний характер: зменшення упродовж 2021-2022 років, зростання у 2023 р. та чергове спадання у 2024 р.;

3) динаміка кількості потерпілих від несплати аліментів на утримання дітей (ст.164 КК України), а також завдана їм моральна і матеріальна шкода засвідчує стабільне зростання (за винятком 2022 р., що можна пов'язати із початком збройної агресії проти України та виходом на передній план питань інших питань, передусім самозбереження): у 2020 р. обліковано 418 потерпілих, яким завдано 18 344 тис. грн. моральної та матеріальної шкоди; у 2021 р. – 613 потерпілих (+46,6%) та 33 269 тис. грн. (+81,4%); 2022 р. – 401 (-34,6%) та 28 409 тис. грн. (-14,6%); 2023 р. – 594 (+48,1%) та 47 497 тис. грн. (+67,2%); у 2024 р. – 637 (+7,2%) та 57 239 тис. грн. (+20,5%);

4) досвід протидії ухиленню від сплати аліментів на утримання дітей засвідчує покращення показників, проте й надалі продов-

жує залишатися недостатнім: лише у 2/3 від загальної кількості облікованих за ст.164 КК України випадків у 2024 р. особам були вручені підозри та кримінальні провадження були направлені до суду з обвинувальними актами. Що стосується ст. 165 КК України – відзначаємо її малочисельність у правозастосуванні, кількість облікованих кримінальних правопорушень обчислюється одиницями. Також недостатньою виглядає практика вручення винуватим суб'єктам повідомлення про підозру разом з направленням до суду кримінальних проваджень з обвинувальним актом (лише у 25-30% зареєстрованих випадків).

1. Бабенко А. М. *Кримінологічна характеристика та основні напрямки запобігання ухиленню від сплати аліментів на утримання дітей в Україні в умовах воєнного стану. Юридичний бюлетень. Випуск 32. 2024. С.14-22.*
2. Сокол О. О. *Кримінологічна характеристика та запобігання ухиленню від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків : дис. ... канд. юрид. наук (д-ра філос.): 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 240 с.*
3. *Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020 рік.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020 (дата звернення: 09.06.2025).
4. *Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021 рік.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення: 09.06.2025).
5. *Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2022 рік.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 09.06.2025).
6. *Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2023 рік.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 09.06.2025).
7. *Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2024 рік.* URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 09.06.2025).
8. Яковлева Т. К. *Кримінологічна характеристика та запобігання ухиленню від сплати аліментів на утримання дітей : дис. ... д-ра філос.: 081. Кропивницький, 2024. 215 с.*
9. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2020-2024 роки).* Офіс Генерального про-

куропа. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 09.06.2025).

10. Семенов І. В. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей або від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2015. 215 с.
11. Понад 170 тисяч українців мають заборгованість по аліментах. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ponad-170-tisyach-ukraintsiv-mayut-zaborgovanist-po-alimentah> (дата звернення: 12.06.2025).

Шишко О. Є. Кримінологічні фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення гарантій осіб на їх утримання (статті 164, 165 КК України).

Стаття присвячена характеристиці кримінологічних факторів соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення встановлених законом гарантій осіб на їх утримання (статті 164, 165 Кримінального кодексу України). Обгрунтовано, що кримінологічні фактори складають собою самостійний підвид, разом з сімейно-родинними, нормативно-правовими, інституційними, міжнародними та історичними чинниками.

Окреслено соціальну цінність відносин, благ та інтересів, узятих під кримінально-правову охорону, а також наслідки протиправної поведінки. З'ясовано поширеність випадків ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків. Визначено кримінологічні особливості та тенденції кримінально-протиправних посягань, також сучасної практики протидії: 1) ухилення від сплати аліментів на утримання дітей обгрунтовано відносити до малочисельних (серед усієї зареєстрованої злочинності) кримінальних правопорушень, які одночасно становлять суттєву частку серед кримінальних правопорушень, передбачених Розділом V КК України; 2) динаміка аналізованих кримінальних правопорушень демонструє хвилеподібний характер зменшення-зростання; 3) динаміка кількості потерпілих від несплати аліментів на утримання дітей, а також завдана їм моральна і матеріальна шкода засвідчує стабільне зростання (за винятком 2022 року); 4) досвід протидії ухиленню від сплати аліментів на утримання дітей засвідчує покращення показників, проте й надалі продовжує залишатися недостатнім. Констатовано малочисельність правозастосування ст. 165 КК України, кількість облікованих кримінальних правопорушень обчислюється одиницями.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, соціальна обумовленість, кримінально-правова характеристика, кримінально-правовий захист, кримінально-правова протидія, кримінальне правопорушення, склад кримінального правопорушення, аліменти на утримання дітей, кошти на утримання непрацездатних батьків.

Shyshko O. E. Criminological factors of social conditioning of criminal liability for violation of guarantees of persons for their maintenance (Articles 164, 165 of the Criminal Code of Ukraine).

The article is devoted to the characteristics of criminological factors of social conditioning of criminal liability for violation of legally established guarantees of persons for their maintenance (Articles 164, 165 of the Criminal Code of Ukraine). It is argued that criminological factors constitute a separate subtype, along with family, regulatory, institutional, international, and historical factors.

The social value of relationships, benefits, and interests protected by criminal law, as well as the consequences of unlawful behavior, are outlined. The prevalence of cases of evasion of child support payments and payments for the maintenance of incapacitated parents is clarified. Criminological characteristics and trends in criminal offenses have been identified, as well as current countermeasures: 1) evasion of child support payments is reasonably classified as a minor (among all registered crimes) criminal offense, which at the same time constitutes a significant proportion of criminal offenses under Section V of the Criminal Code of Ukraine; 2) the dynamics of the criminal offenses under review demonstrate a wave-like pattern of decrease-increase; 3) The dynamics of the number of victims of non-payment of child support, as well as the moral and material damage caused to them, shows a steady increase (with the exception of 2022); 4) Experience in combating evasion of child support payments shows improvement, but remains insufficient. The number of cases in which Article 165 of the Criminal Code of Ukraine has been applied is small, with only a few criminal offenses recorded.

Keywords: criminal liability, social conditioning, criminal law characteristics, criminal law protection, criminal law counteraction, criminal offense, elements of a criminal offense, child support, funds for the maintenance of incapacitated parents.